

SAHA TÜRKLERİNİN BİLMECELERİ

Arş. Gör. Doğan ÇOLAK

Gazi Üniversitesi

dogan_colak@hotmail.com

Özet

Sahalar zengin bir halk edebiyatına sahiptir. Bilmeceler de Saha edebiyatında önemli bir yer teşkil eder ve halk arasında yaygın bir kullanıma sahiptir. Türkiye’de Saha bilmeceleri üzerine müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmamızda daha önce Türkiye’de yayınlanmış Saha bilmecelerle birlikte ilk defa tarafımızdan Saha Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan bilmeceler konuları bakımından sınıflandırılmıştır. Ayrıca bilmeceler şekil ve içerikleri bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Saha (Yakut), Bilmeceler, Sibirya, Halk Edebiyatı.

Abstract

The Sakhas have a rich folk literature. The Riddles also have an important place in Sakha literature and widespread use among the people. There has not been a specific study on Sakha riddles in Turkey before. Along with those previously published in Turkey, the riddles, classified according to topics, have been transferred to Turkish in Turkey from Sakha Turkish for the first time by us. Riddles are evaluated in terms of form and content.

Key Words: Sakha (Yakut), Riddle, Siberia, Folk Literature.

Ülkemizde Sibirya’da yaşayan Türk halkları üzerine yapılan çalışmalar, diğer Türk halkları üzerinde yapılan çalışmalara oranla oldukça azdır. Sibirya Türk topluluklarından Sahalar, bir çalışma alanı olarak, kâşiflerini bekleyen zengin kültürel unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle destan ve destancılık geleneğiyle göze çarpan Sahalar, diğer halk edebiyatı türlerinde de zengin malzemeye sahiptir. Bugün bu tebliğde, bu halk edebiyatı türlerinden Sahaların bilmeceleri üzerinde duracaktır.

Saha bilmeceleri hakkında Türkiye’de müstakil bir çalışma olmayıp Yuri Vasilyev, Fatih Kirişioğlu, Gülsüm Killi tarafından kaleme alınan “Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri” isimli eserde 109 bilmece Türkçe karşılıklarıyla birlikte verilmiş ancak üzerinde herhangi bir inceleme yapılmamıştır. Bu 109 bilmece ve tarafımızdan Sahaca bazı eserlerden¹ derlenip Türkiye Türkçesine aktarılan yüzün üzerindeki bilmece konuları bakından tasnif edilecektir. Ayrıca bilmecelerde şekil ve içerik özellikleri belirlenecektir.

Türk lehçelerinin birçoğunda bilmece kelimesine karşılık olarak kullanılan terimler yomak², bilmek ve tapmak fiillerinden gelişmiştir³. Bilmece kelimesinin Saha Türkçesindeki karşılığı ise tapmak fiilinden türeyen ‘*taabırın*’dır. Saha bilmecelerinde dikkatimizi çeken hususlar şunlardır:

¹ Emel’yanov, N. V.; Savvinov, A. İ. *Cehien Saxaların Fol’loro*, Cokuuskay, 2002; Emel’yanov, N. V (Red.), *Saxa Taabırınnara*, Yakutsk, 1975

² Yomak kelimesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Özkan, İsa, *Türk Boylarının Sözlü Edebiyatında Nımak/Comok/Jumbak/Yomak Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi*, *Türk Dili*, Sayı: 556, Nisan 1998, s. 368-378.

³ Bilmece kelimesinin diğer Türk lehçelerindeki karşılığı şöyledir: Altay Türkçesinde: tabıskak, tabışkak, tabkak, taptıruv, taptırış, tabıska, tabısak, tapkış, tavısak, tavusak, tavuskak, tapkır, takpır, tabışkak; Azerbaycan Türkçesinde: bilmaca, tapmaca, tapmacık; Başkurt Türkçesinde: tabışmak, yomak, yomatgar; Hakas Türkçesinde: tapçan nımah, tapçan umak, sespak nımak; Karaçay Türkçesinde: yumak; Karakalpak Türkçesinde: jumbak; Karay Türkçesinde: tapmaca; Kazak Türkçesinde: jumbak; Kıbrıs Türkçesinde: mesel; Kırgız Türkçesinde: tabışmak; Nogay Türkçesinde: tapmacak; Özbek Türkçesinde: tapışmak cumak, çöpçak, matal, tapar, tapmaca; Tatar Türkçesinde: başvatkış, sir tabışmak; Tuva Türkçesinde: tıvızık; Türkmen Türkçesinde: matal, tapmaca; Uygur Türkçesinde: tepışmak terimi kullanılmaktadır. (Öger 2011 1586-1587)

1. Ele alınan bilmeceler nazım ve nesir şeklindedir. Nazım şeklinde olan bilmeceler genel itibariyle iki mısradan oluşmuştur. Hece ölçüleri bakımından 5'li, 6'lı, 9'lu gibi çeşitlilik söz konusudur:

Tiaha suox keler ühü
tiaha suox barar ühü. (xallaan sırdura) (9'lu hece ölçüsü)
Diyorlar ki, sessiz gelir
Diyorlar ki, sessiz gider (havanın adınlanması/şafak vakti)

Kere bie keler
Ala bie aahar. (xallaan sırdura uonna xarañarara) (6'lı hece ölçüsü)
Güzel tay gelir
Alaca tay geçer. (havanın aydınlanması ve kararması)

Künüs kömühe
tüünüger altana. (kün uonna ıy) (5'li hece ölçüsü)
Gündüz altın
gece bakır (güneş ve ay)

3. Bilmecelerin büyük birçoğunun sonunda “diyorlar ki, söylüyorlar ki, güya, sanki”⁴ anlamında “ühü” kelimesi yer alır.

Sette sımuttan biirdere kihal kömüş ühü. (öröbül)
Diyorlar ki, yedi yumurtadan biri altındır. (Pazar günü)
Minñigesten minñiges baar ühü. (utuyar uu)
Diyorlar ki, tatlıdan da tatlıdır. (uyku)
Oton sağa da buolar, ogustaağar küüsteex baar ühü. (buulca)
Diyorlar ki, sinek kadar da olsa, öküzden güçlüdür. (kurşun)

4. Bilmecelerde edebi sanatlar sıkça kullanılmıştır:

Kuturuğa suox kugas inax baar ühü. (tarakaan)
Diyorlar ki, kuyruksuz kızıl inek. (pire) (teşbih)
Kükür ihiger Kültes Bootur baar ühü. (xarax)
Diyorlar ki, yemlik içinde Kültes Bootur (yiğit) (göz) (teşbih ve telmih)
Ahur-ahur da toppot ühü. (uot)
Diyorlar ki, Yer yer de doymaz. (ateş) (kişileştirme ve mübalağa)
Atağa suox süürer baar ühü. (örüs)
Diyorlar ki, ayaksız koşar (nehir) (kişileştirme)

5. Soru cümleleri ile oluşturulan bilmeceler de mevcuttur:

Kim bahıgar xaraxtaağty? (külümen)
Kimin başında gözü vardır? (arı)
Kim üöhün onnugar müötteeğty? (külümen)
Kimin içinde bal vardır? (arı)

6. Çok sorlu bilmeceler vardır. Bu bilmeceleri cevapları birbirleriyle ilgili olanlar ve cevapları birbirleriyle ilgili olmayanlar şeklinde iki alt başlığa ayırabiliriz:

Cevapları birbirleriyle ilgili olanlar:

Ampaar ihiger otut ikki kuruppasskı sıtar ühü. (ayah, tiister)
Diyorlar ki, ambar içinde oyu iki keklik yatar. (Ağız, dişler)

⁴ Pekarskiy, Edouard, Yakut Dili Sözlüğü, TDK Etütleri, Bölüm X, s. 239

Atağa suox barbit, sügete suox muostalammit. (süürük, örüs toñoro)
Ayaksız gider, baltasız döşer. (nehir, nehir buzu)
Xara bie mañan bieni batıhar. (xalğaha, süürük)
Kara tay beyaz tayı takip eder. (nehirdeki buz parçaları ve nehir)

Cevapları birbirleriyle ilgili olmayanlar:

Sihe suox ustar, kınata suox kötör (süürük uonna bııt)
Kemiksiz uzar, kanatsız uçar. (nehir ve bulut)
Xomuuga xoros, sıhuga sırbas, tiikke tiremmıt, taaska tayammit, üökke öyömmüt, maarga baxças baar ühü. (kuobax, sahil, tiñ, taarbağan, boçuguras, bağa)
Diyorlar ki, çayırdı dimdik durur, ovada kurnazca koşar, ağaca direnir, taşa dayanır, söğüte yaslanır, bataklıkta zıplar. (tavşan, tilki, sincap, dağ sıçanı, fındık tavuğu, kurbağa)
Tıla suox kepseter, kınata suox kötör, atağa suox süürer baar ühü. (suruk, tıal,uu süürüğe)
Diyorlar ki, diliz konuşur, kanatsız uçar, ayaksız koşar. (mektup, rüzgâr, suyun akışı).

7. Dilbilgisi bakımından gözümüze çarpan iki özellik vardır. Bunlardan ilki, standart dilde “da/de” bağlama ve kuvvetlendirme işlevinde kullanılan “da” bağlacının bazı bilmecelerde “ama” bağlacı işlevinde kullanılmasıdır:

Beyete bilbet da, sañarar baar ühü. (oy duoraana)
Diyorlar ki, kendisi bilmez ama konuşur. (eko)
Kıra da, kılulaax baar ühü. (oñooççu/oñooyu, kırdaayı)
Diyorlar ki, küçük ama kaşındırır. (Çok küçük bir tür sinek)
Küöl uñuor-mañaar mahınan kırbahallar da, ölörsübetter ühü. (kalamannar)
Diyorlar ki, gölün iki kıyısından değnekle vuruşurlar ama öldürmezler. (kirpikler)
Kıtaanax da taas buolbatax, mañan da xaar buolbatax baar ühü. (saaxar)
Diyorlar ki, sert ama taş değil, beyaz ama kar değil. (kesme şeker)

Diğer özellik ise bazı bilmecelerde karşımıza çıkan kelime başında /s-/ olması gereken kelimelerin /h-/ sesi ile başlamasıdır. Bu özellik, yani kelime başında s>h değişimi, Saha Türkçesinin kuzey ağızlarına has bir özelliktir. Bu özelliğe sahip bilmeceleri aldığımız Cehiey Sahalarının Folkloru isimli eser, Saha Yeri'nin kuzey bölgesinden Cehien Sahalarına ait malzemeyi içermektedir. Standart Saha dilinde bu kelimeler halen kelime başı /s-/ sesini korumaktadır.

Kıhın bergeheleex, sayın bergehete huox bar ühü. (çöñöçök) huok=suox=yok
Diyorlar ki, kışın şapkalı, yazın şapkasız. (kütük)
Xaya annıgar oğö huola baar diirler. (uos siige) huol=suol=yol
Taş altında çocuk yolu var derler. (dudak çizgisi)
Hüüs kihi biir sübeleex. (ahılık) hüüs=süüs=yüz
Yüz kişi bir akıllı. (yemek)
Hüüs kihi biir xolu kıayan hiebetexter. (buruus) hüüs=süüs=yüz; hie==sie==ye-
Yüz kişi bir kolu yenip yiyemez. (Kiriş)

8. Cevabı aynı olan bilmece vardır:

Tügeğe suox kömüs tağas baar ühü. (kün)
Diyorlar ki, dipsiz altın kova. (güneş)
Bayğal tügeğer kömüs tuhaxta ustar. (kün)
Denizin dibinde altın rozet. (güneş)

Atağa suox sılcıar. (tıal)
Ayağı yok gider. (rüzgâr)

Bert kihi ahılığa suox sılcar ühü. (tıal)
Diyorlar ki, azıksız gezen yiğit. (rüzgâr)

Sanata suox saba barıyan keler baar ühü. (tüün)
Diyorlar ki, sessizce kuşatıp gider. (gece)
Tıaha suox munnukka keler baar ühü. (tüün)
Diyorlar ki, sessizce her açıdan gelir. (gece)

9. Birden fazla farklı cevabı olan bilmeceler vardır:

Ahur-ahur da toppot ühü. (suoruna)
Diyorlar ki, yer yer de doymaz. (değirmen taşı)
Ahur-ahur da toppot ühü. (uot)
Diyorlar ki, yer yer de doymaz. (ateş)

Derlediğimiz bilmeceler konularına göre şunlardır:

Doğa ve doğa olaylarıyla ilgili bilmeceler:

Ahur-ahur da toppot ühü. (uot)
Diyorlar ki, yer yer de doymaz. (ateş)

Atağa suox süürer baar ühü. (örüs)
Diyorlar ki, ayaksız koşar (nehir)

Attammat da oğustammat da, kınata da suox, ataxa da suox uonna xanna bağarar tiiyer baar ühü. (tıal)
Diyorlar ki, ata da binmez, öküze de binmez, kanatsız da ayaksız da ama her yere gider. (rüzgâr)

Bıs da bıs – bıstıbat baar ühü. (uu süürüğe)
Diyorlar ki, kes kes, kesilmez. (suyun akması)

Bert kihi ahılığa suox sılcar ühü. (tıal)
Diyorlar ki, azıksız gezen yiğit. (rüzgâr)

Tiihin xabırınnağına taas xayalar delbetine barallar ühü. (çağılğannaax etin bıltı)
Diyorlar ki, dişini gıcırdatırsa dağlar taşlar yıkılır. (fırtına bulutu)

Tıaha suox keler, tıaha suox barar baar ühü. (im)
Diyorlar ki, sessiz gelir, sessiz gider. (sabah ve akşam kızılığı)

Tıaha suox munnukka keler baar ühü. (tüün)
Diyorlar ki, sessizce her açıdan gelir. (gece)

Sılcar da suola billibet baar ühü. (tuman)
Diyorlar ki, gider ama yolu bilinmez (duman)

Tanaha suox buolan baran kurdaax baar ühü. (küstük)
Diyorlar ki, kumaşsız kemer. (gökkuşağı)

Atağa suox sılcar. (tıal)
Ayağı yok gider. (rüzgâr)

Sihe suox ustaz, kınata suox kötör (süürük uonna bıltı)
Kemiksiz uzar, kanatsız uçar. (nehir ve bulut)

Aan doydı atıra kisteeğit ühü. (etin)
Diyorlar ki, dünyanın aygırı kişner. (gökgürültüsü)

Uol atın kim da kıayan tuppät ühü. (tıal/xoloruk)
Diyorlar ki, oğuldan başka kimse yenip yakalayamaz. (rüzgâr/kasırga)

Kınata suox da kötör. (xaar)
Kanatsız da uçar. (kar)

Oğolorun kölöhünün iyelere emer. (örüs)
Çocukların terini anneleri emer. (nehir)

Diriñten diriñ baar ühü. (muora diriñe)
Diyorlar ki, derin mi derindir. (denizin dibi)

Atağa suox barbit, sügete suox muostalammit. (süürük, örüs toñoro)
Ayaksız gider, baltasız döşer. (nehir, nehir buzu)

Atağa suox da, süürer baar ühü. (süürük)
Diyorlar ki, ayaksız da gider. (nehir)

Örüs uñuor mañan buur turar. (uu küügene) (lena)
Irmağın ötesinde beyaz geyik durur. (su sesi)

Külüge suox baar ühü. (küöl)
Diyorlar ki, gölge yoktur. (göl)

Sırdığım kündü taas kurduk buolla. (muus)
Işık saçan değerli taş gibidir. (buz)

Xara bie mañan bieni batıhar. (xalğaha, süürük)
Kara tay beyaz tayı takip eder. (nehirdeki buz parçaları ve nehir)

Xoton ihiger kömüs çaaskı sıtar ühü. (munnuk çene)
Diyorlar ki, ahır içinde altın fincan yatar. (saçaklardaki buz parçaları)

Atağa suox barbit, tördö suox üümmüt. (taas xaya uonna bılıt)
Ayaksız gider, atasız (soysuz) büyür (çoğalır) (taşlı dağ [kaya] ve bulut)

Uluu kıl uotunan uhuutuur. (bulkan)
Büyük canavar ateşiyle bağırır. (volkan)

Silihe suox üüner baar ühü. (ürex taaha, uu dolguna)
Diyorlar ki, köksüz büyür. (nehir çakılı, su dalgası)

Uuga timirbet, uokka umaybat baar ühü. (muus)
Diyorlar ki, suda batmaz, ateşte yanmaz. (buz)

Uluu doydu oğuha mönüreebit ühü. (etin)
Diyorlar ki, ulu ülkenin boğası böğürür. (gökgürültüsü)

Uokka umaybat, uuga timirbet baar ühü. (muus)
Diyorlar ki, ateşte yanmaz, suda batmaz (buz)

Sier bie siele turbut ühü. (ört)
Diyorlar ki, dört nala gider, bir doru kısarak. (yangın)

Tıla suox kepseter, kınata suox kötör, atağa suox süürer baar ühü. (suruk, tıal,uu süürüğe)
Diyorlar ki, dilsiz konuşur, kanatsız uçar, ayaksız koşar. (mektup, rüzgâr, suyun akışı)

Uu ustun kömüş terielke ustan iher ühü. (uuga ıy külüğe)
Diyorlar ki, suda gümüş tas yüzer. (ayın sudaki aksı)

Uuga timirger da, umaybat baar ühü. (taas)
Diyorlar ki, suda batar ama yanmaz. (taş)

Bıçıkaan mıçalık baar ühü. (buruus/çoçu)
Diyorlar ki, küçücük birisi vardır. (bileği aleti)

Uu ihiger umayar baar ühü. (elektriçetvo uota-lampa)
Diyorlar ki, su içinde yanar. (lamba)

Külük xayattan kün taxsan erer ühü. (uuga kün külüge)
Diyorlar ki, gölge dağından güneş doğar. (güneşin sudaki gölgesi)

Tıaha suox keler ühü
tıaha suox barar ühü. (xallaan sırdıra)
Diyorlar ki, sessiz gelir
Diyorlar ki, sessiz gider (havanın adınlanması/şafak vakti)

Kere bie keler,
ala bie aahar. (xallaan sırdıra uonna xarañarara)
Güzel tay gelir,
alaca tay geçer. (havanın aydınlanması ve kararması)

Kim baar buoluoğay – üöreğe suox da, barı tılınan sataan kepseteeççi? (oy duoraana)
Hiç öğrenmeden her dili konuşur. (yankı)

Taaska utuyar, timirge uhuktar, dülüññe tüher, dülüñ ustun süürer, xalaañña kötör baar ühü.
(ohox uota)
Diyorlar ki, taşta uyur, demirde uyanır, kütüğe düşer kütükte koşar, göğe uçar. (alev)

Öydöön körüllübet ürün kımñı baar ühü. (çağılğan)
Diyorlar ki, aklıda kalmaz beyaz kamçı. (yıldırım)

Sanata suox saba baryan keler baar ühü. (tüün)
Diyorlar ki, sessizce kuşatıp gider. (gece)

Biir kutar, ikkis iher, ühüs üüner ühü. (ardax, sir uonna üüneeyi)
Diyorlar ki, biri koyar, ikincisi içer, üçüncüsü büyür. (yağmur, yer ve bitki)

Beyete bilbet da, sañarar baar ühü. (oy duoraana)
Diyorlar ki, kendisi bilmez ama konuşur. (eko)

Kınata suox köppüt. (cergelgen)
Kanatsız uçar (hava akımı)(ceryanı)

Uot kımñılaax, uu tahağastaax baar ühü. (samır)
Diyorlar ki, ateş kamçılıdır, su yüklüdür. (yağmur)

Bitkilerle ilgili bilmeceler:

Çıpçılıybakka körör baar ühü. (mas köñdöyö)
Diyorlar ki, gözünü kırmadan bakar. (ağacın kavuğu)

Elbex sonnoox da, biir da timeğe suox ühü. (xappısta)
Diyorlar ki, kat kat paltosu var ama düğmesi yok. (lahana)

Kıhın ürün sağınáaxtaax, sayın küöx solko bılaaççıyalaax baar ühü. (xatñ)
Diyorlar ki, kışın beyaz paltolu, yazın yeşil ipek elbiseli. (kayın ağacı)

Mañan tañastaax, mañan etteex, barıta tutturullar Maybarı toyon baar ühü. (xatıñ)
Diyorlar ki, elbisesi beyaz, eti beyaz, her şeye kullanılan Maybarı Bey. (kayın ağacı)

Ottan urut taxsar, xagdarıyan innine xatan xaalar bar ühü. (nurguhun)
Diyorlar ki, ottan önce çıkar, otlar sararmadan kurur. (kar çiçeği)

Sıppat da, möxpöt da, kinitten barı ıtıllar ühü. (luuk)
Diyorlar ki, vurmaz da sövmez de ama herkesi ağlatır. (soğan)

Töbötö suox da seleeppeleex, soğotox ataxtaax da sappıkıta suox baar ühü. (telley)
Diyorlar ki, şapkası var, başı yok; ayağı var çizmesi yok. (mantar)

Üöhe kilbes, allara nalıs baar ühü. (otu oxsuu)
Diyorlar ki, yukarıda parıldar, aşağıda serilir. (otun biçilmesi)

Kün annıgar telibirii turar baar ühü. (xatıñ sebirdeğe)
Diyorlar ki, güneş altında titreyip durur. (kayın yaprağı)

İlibires-telibires baar ühü. (xatıñ sebirgeğe)
Diyorlar ki, sallanıp titreyip durur. (kayın yaprağı)

Süüs sılgı oloror baar ühü. (tiit mas)
Diyorlar ki, yüz yıl yaşar. (karaçam)

Xahan da xagdarıybat ot baar ühü. (bolbukta)
Diyorlar ki, hiç solmayan ot. (sedir ağacı)

Çömçök xarçı inax ihiger sıtar. (ot)
Bir yığın para ineğin karnında yatar. (ot)

Kireegeğe sıtar tögürük, minñiges baar ühü. (arbuz)
Diyorlar ki, yatakta yatan tombul ve tatlı. (karpuz)

Kıhın bergeheleex, sayın bergehete huox bar ühü. (çöñöçök)
Diyorlar ki, kışın şapkalı, yazın şapkasız. (kütük)

Mañan bergeheleeter baallar ühü. (xaardaax tönürgester)
Diyorlar ki, beyaz şapkaları vardır. (karlı ağaçlar)

Caañı kıha kırınaas bergeheleex. (xaardaax tönürgester)
Yalçın dağın kışı kakım şapkalı. (Sansargillerden, yazın esmer kırmızı, kışın beyaz renkli kürkü değerli, etçil hayvan, as) (karlı ağaçlar)

Hayvan, hayvancılık ve hayvan uzuvlarıyla ilgili bilmeceler:

Xonuuga xoros, sıhıga sırbas, tiikke tiremmıt, taaska tayanmıt, üökke öyömmüt, maarga baxças baar ühü. (kuobax, sahil, tiñ, taarbağan, boçuguras, bağa)
Diyorlar ki, Çayırdı dimdik durur, ovada kurnazca koşar, ağaca direnir, taşa dayanır, söğüte yaslanır, bataklıkta zıplar. (tavşan, tilki, sincap, dağ sıçanı, fındık tavuğu, kurbağa)

Ütüö kiki üs kurdaax ühü. (xarax)
Diyorlar ki, üç kemerli iyi kişi. (atın kolanı)

Allaranan bitiihit bitiyer, üöhönen üñküühüt üñküülüür ühü. (at uoha, kulgaağa)
Diyorlar ki, aşağıda oyuncu oynar, yukarıda rakkas raks eder. (atın dudağı, kulağı)

Bütey da, ahağas da baar ühü. (tuu)
Diyorlar ki, hem kapalıdır hem açık. (balık ağı)

Cepsey xommut siriger Xopsoy xonon aahar ühü. (at oluğa)
Diyorlar ki, cepsey'in gecelediği yerde Hopsoy gecelemiş. (atın ayak izi)

İkki kihi tımtık tutar, ikki kihi ihilliir, tüört kihi oron oñoror, biir kihi cie ilbiyer ühü. (ıt)
Diyorlar ki, iki kişi çıra tutar, iki kişi dinler, dört kişi yatar serer, bir kişi ev süpürür. (köpek)

İkki çıçaax kötöörü ögdöñnöhöllör da, xayalara da kıayan köppöt ühü. (kulgaaxtar)
Diyorlar ki, iki serçe çırpınır ama uçmaz (hayvanın kulakları)

Kuturuga suox kugas ınax baar ühü. (tarakaan)
Diyorlar ki, kuyruksuz kızıl inek. (pire)

Kelbiti-barbitı barıtın buruyduu turar uordaax ıraaxtaağı baar ühü. (tigeeyi)
Diyorlar ki, geleni gideni cezalandıran acımazsız hükümdar. (arı)

Muñnaaxtar muñur cieğe xaaytaran oloronnor muñatıhallar ühü. (tuuga kiirbit balıktar)
Diyorlar ki, kapısız eve kapatılmış çaresizler, aralarında dertleşirler. (ağa giren balıklar)

Orto doyduga kelen baran sanata suox tönnör baar ühü. (ııax)
Diyorlar ki, yeryüzüne gelir, sessizce döner. (kelebek)

Sir annıgar itii bolguo sıtar. (ehe)
Yer altında sıcak külçe yatar. (ayı)

Sıttık annıgar sıtu bıhıçça baar ühü. (bılaxı)
Diyorlar ki, yastık altında keskin bıçak yatar. (pire)

Sıtu tumustaax öksökü kıl künü-ıyı büölüü kötör ühü. (bırdax)
Diyorlar ki, güneşi ayı kapatan keskin gagalı kuş. (sivrisinek)

Taha taas, ihe ürün kömüş, ol ihiger kılıl kömüş baar ühü. (sımıt)
Diyorlar ki, dışı taş, içi gümüş, onun da içi altın. (yumurta)

Toyonoro bükeerğer kiirbit baar ühü. (töbötün xonnoğor uktubut ıt)
Diyorlar ki, beyin çadırına girmiş yatar. (başını koltuğa sokmuş köpek)

Tuonna da tuuhunan tuustaataaxxa tuuhammat baar ühü. (sımıt)
Diyorlar ki, bir ton tuz da döksen tuzlanmaz. (kabuklu yumurta)

Tüös-maas sañalaax, telies-bılaas daybaabit baar ühü. (turaax)
Diyorlar ki, gak guk öter, sarsak sarsak kanat çırpar. (karga)

Tıñnaaxtı sii-sii tıñnaaxı tahaarar baar ühü. (tuu)
Diyorlar ki, canlı yer, cansız çıkarır. (balık ağı)

Tüört oğı biir oñkuçaxxa iiktiiller. (ınax emiye)
Dört çocuk bir çukura işer. (inek memesi)

Cirimine balık hette üöreğesteex. (tuu)
Ala balık yedi halkalı. (bir çeşit balık avlama aleti, sepeti)

Kim bahıgar xaraxtaağıy? (külümen)
Kimin başında gözü vardır? (arı)

Kim üöhün onnugar müötteeğiy? (külümen)
Kimin içinde bal vardır? (arı)

Kıra da, kılılaax baar ühü. (oñooççu/oñooyu, kırdaayı)
Diyorlar ki, küçük ama kaşındırır. (Çok küçük bir tür sinek)

Ağıs ataxtaax, öhös tınnaax baar ühü. (saxsırda)
Diyorlar ki, sekiz ayaklı, inatçı canlı (sinek)

Künü körböt kütür böğö baar ühü. (çierbe)
Diyorlar ki, güneşi görmez, sağlam, dayanıklı. (kurt)

Atax da suox kınat da suox – barara tuox da türgen baar. (erien kıl)
Ayağı da yok kanatı da yok ama gidişi hızlıdır. (yılan)

Uu küögey oğö oloror ühü. (bağa)
Diyorlar ki, vücudu sertleşmemiş yavru yaşar. (kurbağa)

Kim ikkite törüürü? (kötördör)
Kim iki tane doğurur? (kuşlar)

Kur uñuoxtan buruo köppüt. (sımmıttan kötör oğoto taxsara)
Kurumuş kemikten duman (buhar) uçar (çıkır). (yumurtadan kuşun yavrusunun çıkışı)

Kün kıha küömeyiger beçeeeteex ühü. (sılgı çııçaağa)
Diyorlar ki, güneşin kızının boğazında mühür. (yontkuşu/kuyruk sallayan)

Ee, tatat, erien oğö. (kuoğas)
Oy, ne rengarenk çocuk (karabatak)

Kerielimteğey ketit tumus baar ühü. (xalba)
Diyorlar ki, sinsı ve geniş gagalı. (geniş gagalı ördek)

Beyete xara, tumsa manan baar ühü. (uraanay)
Diyorlar ki, kendisi siyah, gagası beyaz. (angıt [su tavuğu])

Xonuuga, xoxos baar ühü. (turuya)
Diyorlar ki, kırdı uzun boylu biri. (turna)

Bert kihi beyetiger belieleex (kırırnaas kuturugun xarata)
İyi kişinin kendisi işaretlidir. (kakım kuyruğunun siyahı)

Xoton ortotugar solko bılaat sıtar ühü. (çoğöçü)
Diyorlar ki, ahır ortasında ipek atkı durur. (geviş getiren hayvanların bağırsaklarını kuşatan kalın iç yağı)

İkki teñneex baar ühü. (muos)
Diyorlar ki, ikisi de denktir. (boynuz)

Ortotunan holko nuoğay, taas ulluñnaax, mas bergeheleex. (ilim)
Ortasında kötü et sarkar, taş pençeli, ağaç şapkalı. (balık ağı)

Gökyüzü ve gökyüzü cisimleriyle ilgili bilmeceler:

Aydaana suox ayannır, küügeene suox kötör baar ühü. (bılıt)
Diyorlar ki, gürültüsüz gezer, uğultusuz uçar. (bulut)

Balağan ürdüger kelteğey xamıyax sıtar ühü. (ıy)
Diyorlar ki, kulübe üstünde bir çadır yatar. (ay)

Balağan ürdüger çarpa toxton sıtar ühü. (sulustar)
Diyorlar ki, kulübe üstünde saçılmış buğday taneleri. (yıldızlar)

Caahıkka xaayıllıbat kömüs manñıat baar ühü. (kün)
Diyorlar ki, sandığa girmeyen altın para. (güneş)

İlin diekitten biir çuoğur taba kiiren, arğaa dieki baran süppüt ühü. (kün)
Diyorlar ki, doğudan bir kızıl ren geyiği gelir, batıdan kaybolur. (güneş)

Köñülünen ustar kömüs kıtıya baar ühü. (kün)
Diyorlar ki, serbest yüzen bir altın tas. (güneş)

Muora ortotugar kömüş kıtax usta sılcar ühü. (kün)
Diyorlar ki, denizin ortasında altın tas yüzer. (güneş)

Ulağata-tuarata billibet uluu muora baar ühü. (xallaan)
Diyorlar ki, uçsuz bucaksız bir ulu deniz. (gözkyüzü)

Xallaan uolun xayıharın suola süppet ühü. (Xallaan Siige)
Diyorlar ki, güğün oğlunun kayağının yolu yitmez. (Samanyolu)

Xarıya ürdüger kömüs bihilex ıyanan turar ühü. (ıy)
Diyorlar ki, köknar üstünde gümüş yüzük asılmış. (ay)

Kömüs terielke kötön deleerde. (kün)
Altın tas uçup durur. (güneş)

Balağan ürdüger barça toxtubut ühü. (hulus)
Diyorlar ki, kulübe üstüne cam parçaları dökülmüş. (yıldız)

Tügeğe suox kömüs ıağas baar ühü. (kün)
Diyorlar ki, dipsiz altın kova. (güneş)

Bayğal tügeğer kömüs tuhaxta ustar. (kün)
Denizin dibinde altın rozet. (güneş)

Caahıkka xaayıllıbat manıat baar ühü. (kün sardañata)
Diyorlar ki, sandığa kilitlenmiş madeni para. (güneş ışığı)

Kürün oğos dörötün sospüt (kün sardañata)
Boz öküzün burunluğunu sürüklemiş. (Gün ışığı)

Künüs kömühe,
tünüger altana. (kün uonna ıy)
Gündüz altın
gece bakır (güneş ve ay)

Soğotox xarax sıtı ühü. (çolbon)
Diyorlar ki, yalnız göz oynaktır. (çoban yıldızı)

Ütüö kihi ikki çalılaax (ıy uonna күн)
İyi kişi iki saatli (ay ve güneş)

Aan doydı kııha oğolorun üöreter ühü. (ıy uonna sulustar)
Diyorlar ki, dünyanın kızı çocuklarını eğitir. (ay ve yıldızlar)

İnsan uzuvlarıyla ilgili bilmeceler:

Ampaar ihiger otut ikki kuruppasskı sıtar ühü. (ajax, tiister)
Diyorlar ki, ambar içinde oyu iki keklik yatar. (Ağız, dişler)

İkki mañan bie oxsuharın biir kugas bie bıhır ühü. (kihi tisstere, tıla)
Diyorlar ki, iki beyaz kısrak boğuşur, bir kızıl kısrak ayırır. (kişinin dişleri, dili)

İkki xaya ikki ardıgar sahl möxsör ühü (tıl)

Diyorlar ki, iki dağın ardında tilki çırpınır. (dil)

Kihi barıta uon çuluu doğordoox ühü. (tarbaxtar)
Diyorlar ki, her insanın on iyi arkadaşı vardır. (parmaklar)

Kükür ihiger Kültes Bootur baar ühü. (xarax)
Diyorlar ki, yemlik içinde Kültes Bootur (yiğit). (göz)

Küöl uñuor-mañaar mahınan kırbahallar da, ölörsübetter ühü. (kılammannar)
Diyorlar ki, gölün iki kıyısından değnekle vuruşurlar ama öldürmezler. (kirpikler)

Kıhınnarı üüner mastaax tumul baar ühü. (kihi töböto)
Diyorlar ki, kışın da büyüyen ormanlı tepe. (kişinin başı)

Muos iileex iağaya baar ühü. (ayax, tiister)
Diyorlar ki, kemik kenarlı kova. (ağız, dişler)

Ol doydu oto sühüöğe suox ühü. (battax)
Diyorlar ki, o ülkenin otunun eklemi yok. (saç)

Uon uol muus sügen iher ühü. (tarbaxtar, tıñırxatar)
Diyorlar ki, on oğul buz yüklenip gidiyor. (parmaklar, tırnaklar)

Ürün kömüş kürüöğe kihil burgunahı xaayallar, saahın da tuxarı taxsıbat ühü. (kihi tıla)
Diyorlar ki, gümüş ahıra kızıl ineği hapsedmişler, ömrünce çıkamaz. (kişinin dili)

Xabaraan tınnıga da toñmot oybon baar ühü. (xarax)
Diyorlar ki, şiddetli soğukta bile donmayan buz deliği (nedir?) (göz)

İkki doğorduu ürex uñuor-mañar sıtannar beye-beyelerin körüspetter ühü. (xaraxtar)
Diyorlar ki, iki arkadaş gibi nehrin iki yanında yatarlar, birbirlerini görmezler. (gözler)

Küöl uñuoru-mañaarğı öttüger ikki kihi urağahınan kırbaha turallar ühü. (kılaman)
Diyorlar ki, gölün her iki yanında iki kişi sırkla dövüşür. (kirpik)

Manan kıns mastır, kihil kıns kıstır ühü. (tiis uonna til)
Diyorlar ki, beyaz kız ağaç keser, kızıl kız istif eder. (diş ve dil)

Xaya annıgar oğö huola baar diirler. (uos siige)
Taş altında çocuk yolu var derler. (dudak çizgisi)

Uulussa uñuor-mañaar oloror ıallar beye-beyelerin körsübetter ühü. (xaraxtar)
Diyorlar ki, sokakta karşılıklı oturan aileler birbirini hiç görmezler. (gözler)

Töñürges ürdüger tüspüt xaar xaraarbat ühü. (kihi battaxa mañxayıta)
Diyorlar ki, kütüğün üstüne düşen kar kararmaz. (insanın saçının ağarması)

Giyeceklerle ilgili bilmeceler:

Biir turaax oğotun xono-xono battır ühü. (bergehe)
Diyorlar ki, bir karga her gün yavrusunun üstünde yatar. (kalpak)

Toğus üöregesteen tuut balık baar ühü.
Diyorlar ki, dokuz balıktan oluşan bir Sibiryaya som balığı (dokuz parçadan oluşan şaman kostümü)

Yiyecek ve içeceklerle ilgili bilmeceler:

Taha taas, ihe ürün kömüs, ol ihiger kihil kömüs baar ühü. (sımut)

Diyorlar ki, dışı taş, içi gümüş, onun da içi altın. (yumurta)

Tuonna da tuuhunan tuustaataxxa tuuhammat baar ühü. (sımıt)
Diyorlar ki, bir ton tuz bile döksen tuzlanmaz. (kabuklu yumurta)

Süüs kihi sanata biir ühü. (ahılık)
Diyorlar ki, yüz kişinin düşüncesi birdir. (yemek)

Hüüs kihi biir sübeleex. (ahılık)
Yüz kişi bir akıllı. (yemek)

Kıtaanax da taas buolbatax, mañan da xaar buolbatax baar ühü. (saaxar)
Diyorlar ki, sert ama taş değil, beyaz ama kar değil. (kesme şeker)

Ev ve ev eşyaları ile ilgili bilmeceler:

Dalbar manñıht baar ühü. (ostuol)
Diyorlar ki, konuksever ev sahibi. (masa)

Tüört kihi biir bergeheleex ühü. (ostuol)
Diyorlar ki, dört kişi tek şapkalı. (masa)

Tüört xaraxtaax tüñkel toyon baar ühü. (tünnük)
Diyorlar ki, dört gözlü somurtkan şey. (pencere)

Tüört oğó biir bergeheleexter ühü. (ostuol ataxtara)
Diyorlar ki, dört çocuk bir şapkalı. (masanın ayakları)

Hüüs kihi biir xolu kıayan hiebetexter. (buruus)
Yüz kişi bir kolu yenip yiyemez. (Kiriş)

İkki sıtar, ikki turar, behis xaamar, altıs sieter, settis ıllır ühü. (aan)
Diyorlar ki, ikisi yatar, ikisi kalkar, beşinci yürür, altıncı elinden tutar, yedinci şarkı söyler.
(kapı)

Kiehe tañnar, sarşıarda sığınaxtanar baar ühü. (aan xatıra)
Diyorlar ki, akşam giyinir, sabah soyunur. (kapı kilidi)

Kün tura-tura iyetin xarağın xahar baar ühü. (külüs tıla, külüs üüte)
Diyorlar ki, her gün annesinin gözünü oyar. (anahtar ve onun deliği)

Tahirca manñıht, aara ırıahıt, ihirce maanıht baar ühü. (serge, aan, ostuol)
Diyorlar ki, dışarıda bir bekçi, ortada bir şarkı söyleyen, içeride bir konuksever var. (atın bağladığı direk, kapı, masa)

Biir mas kuyuudaax kihi baar ühü. (xamıyax)
Diyorlar ki, ağaç ağılı bir adam. (kaşık)

İkki töbötö tögürük da tölkölöx, ikki töbötö uhuktaax da uus baar ühü. (kıptıy)
Diyorlar ki, iki başı yuvarlak ve talihli, iki ucu keskin ve usta(maharetli). (makas)

Tögürük alaaska mañan tulluktar baaralı saspıttar ühü. (çaaskılar)
Diyorlar ki, yuvarlak çayırda beyaz şakrak kuşlar çiftler çiftler saklanmış. (fincanlar)

Xara kulun xahaağa xaayıllan turar ühü. (xobo tıla)
Diyorlar ki, tavlada hapsedilmiş kara tay. (çingırağın dili)

Xara oğus suolun ürün oğus büölüür ühü. (saptaax inne)
Diyorlar ki, kara boğanın izini beyaz boğa kapatır. (iplikli iğne)

Xara inax xaptahını, xaya salaabit ühü. (erbii)
Diyorlar ki, kara inek tahtayı yalamış, ikiye ayırmış. (testere)

Uluu tayax büürünen baastaax ühü. (balağan, kini tünnüktere)
Diyorlar ki, ulu geyiğin böbreğinde yaralar. (çadır ve onun pencereleri)

Buuluur bie butun etin kıyabat ühü. (ıyaahın)
Diyorlar ki, ayağını kaldırmayan yağız kısrak (el kantarı)

Beyete börsüök, kuturuga arsın baar ühü. (inneleex sap)
Diyorlar ki, kendisi bir parmak, kuyruğu bir kulaç. (ipe geçirilmiş iğne)

Silahlarla ilgili bilmeceler:

Oton sağa da buolar, ogustaağar küüsteex baar ühü. (buulca)
Diyorlar ki, sinek kadar da olsa, öküzden güçlüdür. (kurşun)

Kuluna bara turbut, iyete inersiye xaalbit. (ox saanan ıtı)
Tayı gitti, annesi kişner durur. (ok ve yay)

Takvimle ilgili bilmeceler:

Biir tiit otut mutuktaax ühü (ıy xonuga)
Diyorlar ki, bir diş otuz dallıdır. (ay)

Xalcaayıga sette xabcı (nediele xoyuga-nedelya)
Yamaçta yedi keklik. (hafta)

Tuut balık sette kerçikteex ühü. (nediele künnere)
Diyorlar ki, yedi parçalı ulu balık. (hafta günleri)

Sette sımıttan biirdere kihil kömüş ühü. (öröbül)
Diyorlar ki, yedi yumurtadan biri altındır. (Pazar günü)

Tip-tap, barabın biriemeni bilebin. (çahı)
Tik tak, geliyorum zamanı biliyorum. (saat)

Uluu sıhı ortotugar uon orduga ikki salaalaax duup mas turar, salaa axsıgar tüörtüü kötör uyata,
uya aayı settellii sımıt baar ühü. (sıl, ıydar, nedieleler, künnere)
Diyorlar ki, ulu tarlanın ortasında on iki dallı meşe, her dalında dört kuş yuvası, her yuvada yedi yumurta. (yıl, aylar, haftalar, günler)

Diğer konularla ilgili bilmeceler:

Alta ataxtaax, ikki iliileex, ikki töbölöx, ikki muostaax, biir kuturuktaax Ayaan-Dayaan
oğonñor bar ühü. (oüustaax kihi)
Diyorlar ki, altı ayaklı, iki elli, iki başlı, iki boynuzlu, bir kuyruklu Ayaan-Dayaan adlı bir
ihtiyar. (Öküze binmiş bir kişi)

Ahır-ahır da toppot ühü. (suoruna)
Diyorlar ki, yer yer de doymaz. (değirmen taşı)

Tıla suox kepseter, kınata suox kötör, atağa suox süürer baar ühü. (suruk, tıal,uu süürüğe)
Diyorlar ki, diliz konuşur, kanatsız uçar, ayaksız koşar. (mektup, rüzgâr, suyun akışı)

Uuga –xaarga sıstıbat baar ühü (külük)
Diyorlar ki, suya, kara yapışmaz (gölge)

Toyuktaax çuoraan baar ühü. (oyuun)

Diyorlar ki, şarkı söyleyen zil. (şaman)

Uokka umaybat, uuga timirbet, kihydaaxxa barbat baar ühü. (kihi aata)
Diyorlar ki, ateşte yanmaz, suyu batmaz, kazısan kazınmaz. (insanın adı)

Uot siebet, uu ılbət baar ühü. (külük)
Diyorlar ki, ateş yemez, su almaz. (gölge)

Oyuur bıhar oyun kırbıt ühü. (kiñkileen)
Diyorlar ki, orman ortasında şaman kamlar. (yüksek sesle bağırان adam) (kamlamak: büyük dinî ayin icra etmek).

Tuoxtaağar da türgen baar ühü. (sanaa)
Diyorlar ki, en çabuk şeydir. (çok hızlıdır) (düşünce)

Turdabın xallaañña tiyiem diir baar ühü. (suol)
Diyorlar ki, “ayağa kalksam göğe ulaşırım” der. (yol)

İkki bie sırsallar, suollara süppet, xayalara da kuoppat ühü. (xayıhardar)
Diyorlar ki, iki kısraık koşar, yolları bitmez, birbirinin de önüne geçmez. (kayaklar)

İliite da, atağa da suox buollar, barıga üöreter baar ühü. (kinige)
Diyorlar ki, eli yok ayağı yok, her şeyi öğreter. (kitap)

Köñdöy çöñöçök ihiger küöregey ıllır ühü. (xomus)
Diyorlar ki, boş kütük içinde çayır kuşu şarkı söyler. (ağız kopuzu)

Kus sürex, kuobax bıar baar ühü. (kuttas kihi)
Diyorlar ki, ördek yürekli, tavşan ciğerli. (korkak kişi)

Sarsıarda tüört ataxtaax, künüs iki ataxtaax, kiehe üs ataxtaax baar ühü. (kihi oğó, ulaxan, kırcar saastara)

Diyorlar ki, sabah dört ayaklı, öğlen iki ayaklı, akşam üç ayaklı. (insanın çocukluğu, yetişkinliği, yaşlılığı)

Suola billibet çuoğur atır baar ühü, atağa suox xaamar ühü. (tıı)
Diyorlar ki, iz bırakmaz, ayaksız yürür, bir alaca aygır. (kayık)

Suolga kiirbet sur sonoğos baar ühü. (xayıhar)
Diyorlar ki, yola girmez boz aygır. (kayak)

Minñigesten minñiges baar ühü. (utuyar uu)
Diyorlar ki, tatlıdan da tatlıdır. (uyku)

Sonuç:

1. Kalıplarda bilmece soruları da yer alır.
2. Bilmecelerde birden çok unsur soranlar, cevapları bakımından;
  - a. Birbirleriyle ilgili olan nesnelere (unsurlar)
  - b. Birbirleriyle ilgili olmayan nesnelere (unsurlar)olmak üzere iki türdür.
3. Standart yazı dilinden farklı anlam ve işlevlerde olan kelimeler vardır.
4. Bilmecelerde ağız özellikleri hissedilmektedir.

5. Bilmecelerde her türlü konu ele alınmıştır.

Kaynakça

Emel'yanov, N. V (Red.), *Saxa Taabırınara*, Yakutsk, 1975

Emel'yanov, N. V.; Savvinov, A. İ. *Cehien Saxaların Fol'loru*, Cokuuskay, 2002

Öger, Adem, *Uygur Bilmeceler Üzerine Bir Değerlendirme*, Turkish Studies, Cilt 6/1 Winter 2011, s. 1585-1610

Özkan, İsa, *Türk Boylarının Sözlü Edebiyatında Nımak/Comok/Jumbak/Yomak Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi*, Türk Dili, Sayı: 556, Nisan 1998, s. 368-378.

Pekarskiy, Edouard, *Yakut Dili Sözlüğü*, TDK Etütleri, Bölüm 10

Vasilyev, Yuri; Kirişçioğlu, Fatih; Killi, Gülsüm, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, TDK Yay. Ankara, 1996